

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
Х Всеукраїнської науково-практичної конференції
(Суми, 28 квітня 2023 року)

Суми
2023

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Власенко В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Гончаренко А. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Дегтярьов С. І., д-р іст. наук (Сумський державний університет);
Ільницький В. І., д-р іст. наук (Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І. Франка);
Каганов Ю. О., д-р іст. наук (Запорізький національний університет);
Камьонка М., д-р габ. (Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie, Польща);
Король В. М., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Котляр Ю. В., д-р іст. наук (Чорноморський національний університет ім. П. Могили, м. Миколаїв);
Куліш А. М., д-р юрид. наук (Сумський державний університет);
Лебідь А. Є., д-р філос. наук (Сумський державний університет);
Лобко Н. В., канд. іст. наук (Сумський державний університет);
Черкасов А. А., д-р іст. наук (Cherkas Global University, США).

Видання рекомендоване до друку рішенням вченої ради
Навчально-наукового інституту права СумДУ
(протокол № 10 від 01.06.2023 р.)

**Суспільно-політичні процеси в Україні та світі:
історія, проблеми, перспективи** : матер. X Всеукр. наук.-
практ. конф. (Суми, 28 квітня 2023 р.) / ред. колегія :
В. М. Власенко, А. В. Гончаренко, С. І. Дегтярьов та ін.
Суми : Сумський державний університет, 2023. 196 с.

До збірника увійшли наукові статті та повідомлення викладачів, студентів, учених та аспірантів ЗВО і наукових установ, виголошені в рамках X Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси в Україні та світі: історія, проблеми, перспективи», присвяченої актуальним питанням суспільно-гуманітарних наук.

© Сумський державний університет, 2023

ОСАДЧИЙ Є. М.

*кандидат історичних наук,
Інститут прикладної фізики НАН України*

БУНЯКИНСЬКИЙ ПЕРЕВІЗ НА СЕЙМІ

Путивль у ранньомодерний час був одним з літописних міст, що пережило монгольський погром 1239\1240 років і на довгі століття лишалося центром військового та економічного життя Південної Сіверщини. Важливу роль у розвитку регіону відігравав Сейм, який був природним кордоном та водним шляхом з Путивля до Дніпра, та далі на південь. Допоки місто лишалося у складі Великого князівства Литовського, Сейм був скоріш перешкодою для купецьких валок та подорожуючих, адже річка текла зі сходу на захід і оминати її не було можливості. Рельєф правого берега та широка заболочена заплава також не сприяли швидкому форсуванню і вимагали пошуку зручних для переправи місць.

Ситуація докорінно змінилася на початку XVI століття із захопленням Путивля московським військом. З цього часу Путивль вже перебував у складі іншої, ворожої по відношенню до Великого князівства Литовського, держави, а, відтак, Сейм перетворився на зручний водний рубіж оборони. Тепер завданням місцевих воєвод було не тільки виявлення сприятливих для переправи місць, а й їх укріплення та постійний моніторинг. Для цього залучалося місцеве населення – севрюки, які несли сторожову службу на відомих їм переправах.

Упродовж майже цілого століття Путивль був південно-східними воротами Московії, а його населення поступово «розбавлялося» переселеними москалями. Поступово бюрократичний апарат Московії добрався і до вирішення питань щодо упорядкування сторожової служби у прикордонних містах. Результатом стало видання розлогого документу в якому регламентувалися маршрути сторож, місця їх дислокації та час, необхідний для перебування в дозорі. Саме в цьому документі вперше перераховуються основні переправи через Сейм. За «Розписом путивльських ближніх сторож» 1571 р. відомі 4 переправи – Білі Береги, Мокошевичі, Дороголевська, та Кориж [1, с. 8-13]. Цей же документ окремим розділом забороняв севрюків залучати до сторожової служби. Цікаво, що вони раніше несли дозор за наймом на Сіверському Дінці, але там займалися чим завгодно, тільки не дозором, а інформацію, яку передавали московським воєводам у Путивлі, просто вигадували [1, с. 5]. Роботу прикордонної служби у Путивлі перервала політична криза у Московії, коли у 1604 р. до Новгорода-Сіверського прийшло військо претендента на престол царевича Дмитрія Івановича. Після кількох сутичок та раптової смерті царя Бориса Годунова, воєводи прикордонних міст визнали владу Дмитрія Івановича, якій з Путивля вирушив до Москви [7, с. 2-6]. Відтоді майже на 15 років Путивльський кордон лишається без контролю з боку будь-якої влади за виключенням короткого часу, коли місто та повіт були передані князю М. Вишневецькому [4, с. 337]. Після підписання Деулінського перемир'я у 1618 р. Путивльський повіт було знов передано до складу Московії і почалося відновлення прикордонної

служби. 1623 р. було зроблено новий перелік сторож, зокрема у «Розписі Білгородським сторожам...» серед решти описана сторожа «Бунякин перевіз» на р. Сейм від міста в 30 верстах [2, с. 75]. Місце розташування села Бунякине відоме добре і локалізація цієї переправи, начебто не повинна була викликати труднощів. Але визначити місце переправи через Сейм виявилось не так вже й просто.

Вивченню ранньомодерних переправ через Сейм було приділено увагу вже у першій половині XIX століття. І. Д. Беляєв зібрав значний обсяг документів XVI–XVII століть, а його висновки, зачитані на засіданні в імператорському товаристві історії старожитностей при Московському університеті у квітні 1648 р. актуальні і до сьогодні [2, с. 1-80]. Згодом інтерес до цієї теми виник в контексті вивчення походу князя Ігоря 1185 р. Одним з дослідників цього походу, В.Б. Звагельським було зроблено джерел, опублікованих І.Д. Беляєвим із залученням даних місцевої топоніміки [5, с. 49-51]. Але дослідник замість аналізу рельєфу та археологічних пам'яток зайнявся пошуком топоніму «лоз'є», яке згадується в «Слові о полку Ігоревім» і його робота так і не отримала чітких висновків, а його основні постулати були піддані обґрунтованій критиці з боку В. Приймака [6, с. 69-70]. Наразі за писемними джерелами на Сеймі в межах Путивльського повіту відомі наступні перевози: Мутинський, Кам'янський, Білі Береги, Зимов'я, Путивль, Мокошевичі, Чаплинські розстані, Дороголевський, Бунякинський, Корижський.

Вивчення перевозів через значні водні перешкоди дало одну цікаву закономірність – переважна більшість переправ пов'язана з городищами давньоруського часу. За

часів феодальної роздробленості городища поблизу переправ виконували кілька функцій – економічну (митниця та пункт ремонту і перепочинку) та військову (місце перебування військової залоги альбо резиденція боярина). Зважаючи на сталість населення інформація про зручні для переправи місця не була втрачена за часів перебування у складі Золотої Орди, а тому є сенс зважати на наявність укріплень давньоруського часу при пошуках ранньомодерних переправ.

Рельєф місцевості поблизу Бунякинського перевозу досить складний. Тут починається різка зміна напрямку течії Сейму, він повертає у південно-західному напрямку, річище розширюється до кількох кілометрів, а корінний берег відходить від русла. Зазвичай переправи або броди на річках були прив'язані до значних доріг або крупних населених пунктів. Бунякинський перевіз знаходився між Рильськом та Путивлем і не відносився до транспортної мережі повіту. Тому його локалізація є досить умовною і базується на даних карт XVIII століття та даних археології. Саме з них почнемо аналіз даних. У XII столітті в районі с. Бунякине існувало кілька городищ – одне поблизу самого села, інші – біля сіл Гірки та Отруба. На лівому березі Сейму також знаходилося городище у с. Попово-Лежачи [3, с. 83, рис. 4]. Таким чином, є два імовірних місця, де могла б відбуватися переправа. Переправа поблизу городища Попово-Лежачі знаходилася навпроти західної частини Молченського болота. Вона позначена на карті Путивльського повіту 1724 р. геодезиста Бориса Батурина. Болото було частково прохідним через гряди піщаних дюн. Ця дорога вела до Молченського монастиря, який виник

наприкінці XVI століття. Дорога від переправи до монастиря була вузькою стежкою і не могла використовуватися гужовим транспортом. Від цієї переправи можна було дістатися Дороголевіського селища і далі до Путивля однойменною дорогою. Але цей напрямок не проходив через село Бунякине. Функціонування цієї переправи пов'язане з господарською діяльністю Молченського монастиря, якому належали земельні та бортні угіддя у Печерській волості Путивльського повіту.

Друга переправа знаходилася напроти села Гірки. Поблизу нього знаходиться одне з городищ давньоруського часу, розташоване на високому останці, утвореному древніми річищами Сейму. Саме в цій місцевості вигини течії Сейму давали змогу вільно під'їхати до річки, а незначна ширина – швидко переправитися. Звідси дорога йшла південним краєм старовинного озера Седр (або Осетер) до с. Бунякине і звідти був вихід на Велику Рильську дорогу, яка проходила північніше. Від переправи через Сейм до с. Бунякине та далі дорога прямувала суходолом без необхідності спускатися в болото. Її зв'язок з Великою Рильською а також проходження через с. Бунякине дають підстави припустити розташування Бунякинського перевозу саме біля с. Гірки. Остаточне вирішення цього питання можливе за виявлення нових писемних джерел або карт кінця XVII – XVIII століть.

1. Акты Московского государства, изданные Императорскою Академией наук. Том 1. Разрядный приказ. 1571–1634. СПб: типография Императорской Академии наук, 1890. 767 с.

2. Беляев И.Д. О сторожевой, станичной и полевой службе на польской Украине Московского государства до царя Алексея Михайловича. М.: в Университетской типографии, 1846. 117 с.
3. Бородин Г.В., Моргунов Ю.Ю. К вопросу о Переяславско-Черниговском пограничье с кочевой степью в конце XI – середине XIII вв. // Археология та історія Північно-Східного Лівобережжя (I – початку II тис.). Збірник наукових праць. Суми, 2003. С. 75 – 93.
4. Грушевський М.С. Історія України-Руси. Козацькі часи до року 1625. К.: Наукова думка, 1995. Том 7. 624 с.
5. Звагельський Б.В. Стародавні переправи середнього Сейму // Сумська старовина. Суми: Сумський державний університет, 1998. № III–IV. С. 49 – 51.
6. Приймак В.В. Деякі питання комплексного джерелознавства Путивльського уділу Новгород-Сіверського князівства у XII – XIII ст. // Археология та історія Північно-Східного Лівобережжя (I – початку II тис.). Збірник наукових праць. Суми, 2003. С. 65 – 75.
7. Разрядные записи за Смутное время: (7113-7121 гг.). Императорское общество истории и древностей рос. при Московском университете. Сост. С.А. Белокуров. Москва: типография штаба Московского военного округа, 1907. [2], XXVIII, 311 с.

ЗМІСТ

ІСТОРИЯ УКРАЇНИ. ЛОКАЛЬНІ СТУДІЇ

- Бакуліна Є. С.**
Василь Вишиваний у боротьбі за Україну 3
- Власенко В. М.**
До біографії професора Леоніда Фролова 11
- Дегтярьов С. І.**
Джерелознавчий потенціал Повного зібрання законів Російської імперії щодо вивчення історії Сумщини 18
- Єльнікова А. О.**
Дослідження діяльності Українського національно-демократичного об'єднання 25
- Зьоменко М. В.**
До історії Міністерства преси та пропаганди УНР (за матеріалами фонду 1113 ЦДАВО України) 29
- Король В. М.**
Візуальні матеріали, присвячені сільській електрифікації, на сторінках повоєнної обласної преси Сумщини (1945-1955 рр.) 35
- Кудінов Д. В.**
«Камень громовой или упавший с неба»: до історії падіння та початку вивчення «сумського метеорита» 46
- Кулешова А. В.**
Передумови видання Валуєвського циркуляру 1863 р. 55

<i>Мірошніченко А. В.</i> Кримські татари: поніверяння депортації	59
<i>Осадчий Є. М.</i> Бунякинський перевіз на Сеймі	64
<i>Принь О. В.</i> Бутаков В'ячеслав Інокентійович (1882–1946) – революціонер, археолог-аматор, історик	70
<i>Ровенська С. М.</i> Олександр Сема (Семмо) – сотник армії УНР та письменник	76
<i>Рубан А. В.</i> Європейський підприємницький капітал у машинобудівній промисловості на українських землях (1874–1914 рр.)	79
<i>Рубан В. В.</i> Спортивний часопис «Гарт» (1946) (до історіографії проблеми)	83
<i>Слюсарєва Є. О.</i> Аграрне питання в програмах політичних партій в роки Української революції (1917-1921)	90
<u>ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ</u>	
<i>Гончаренко А. В.</i> Централізація державної влади в Італії фашистським режимом Беніто Муссоліні у 20–30-х рр. ХХ ст.	95
<i>Дегтярьова Д. С.</i> Історичні передумови встановлення культу особи	103

Мурашко К. О.
К. Родзаєвський: нариси з біографії російського фашиста 108

Тихончук Д.
Економічний успіх повоєнного відновлення: досвід французької держави (1944–1969 рр.) 112

Червяченко В. Р.
Чехословаччина напередодні «Празької весни» 1968 р. 116

СУСПІЛЬСТВО І ПОЛІТИКА: МИНУЛЕ ТА СЬОГОДЕННЯ

Власенко В. М., Сугоняко Д. Р.
До біографії Якова Моралевича 122

Гаврилишин П. М.
Богдан Гаврилишин – член Римського клубу 131

Зьоменко М. В.
Створення Міністерства преси і пропаганди УНР 136

Лобко Н. В.
Вплив радянського гендерного порядку на формування трудової орієнтації чоловіків і жінок 140

Степанов В. В.
Мова як засіб маніпуляції в процесах державотворення і політичних трансформацій 146

Тодоров І. Я.
Безпекові гарантії для України: стан і перспективи 151

КУЛЬТУРА ТА СУСПІЛЬСТВО: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Антонов Є. М.

Сумський обласний художній музей
ім. Никанора Онацького 156

Бублик О. І.

Звичаї та побут жителів села Закотне
Луганської області 160

Єгорова Є. С.

Вплив російсько-української війни на крелевецьке
переборне ткацтво 168

Карпенко М. В.

Козацькі традиції: матеріали до вивчення питання 174

Кузьома В. С.

Казка «Приречений царевич» як джерело до вивчення
історії Давнього Єгипту 177

Михайліченко М. А.

Пам'ятки культурної спадщини Сумського району та
перспективи розвитку історико-культурного туризму 183

Шуть Т. І.

Заклади жіночої духовної освіти на території
Наддніпрянської України в ХІХ ст. 188

Наукове видання

**СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ
В УКРАЇНІ ТА СВІТІ:
ІСТОРІЯ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ**

Матеріали
Х Всеукраїнської науково-практичної конференції

(Суми, 28 квітня 2023 року)

Оригінал-макет підготовлено на
кафедрі історії СумДУ

Редколегія не несе відповідальності за точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Матеріали друкуються в авторській редакції. Точка зору редколегії не завжди збігається з точкою зору автора.

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 16,77. Обл.-вид. арк. 19,83. Тираж 100 пр. Зам.№

Видавець і виготовлювач

Сумський державний університет,

вул. Римського-Корсакова, 2, м. Суми, 40007

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3062 від 17.12.2007.